

მიხეილ ბახტაძე

გენერალ-ლეიტენანტი ილია ოდიშელიძე

1921 წლის 24 თებერვალს საქართველოს შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალმა გიორგი კვინიტაძემ თბილისის დატოვების გადაწყვეტილება მიიღო. გენერალ-ლეიტენანტი ილია ოდიშელიძე იყო ერთადერთი, რომელიც მთავარსარდლის გადაწყვეტილებას შეეწინააღმდეგა. ძნელია ილია ოდიშელიძის პიროვნების ცალსახად შეფასებ, თუმცა ერთი რამ ცხადია, ის ძალიან მაღალი დონის პროფესიონალი იყო.

ილია ზურაბის ძე ოდიშელიძე 1865 წლის 25 მარტს დაიბადა. დაამთავრა თბილისის კადეტთა კორპუსი და 1885 წელს სწავლა მოსკოვში, ალექსანდრეს სახელობის მე-3 სამხედრო სასწავლებელში განაგრძო¹.

1888 წელს 1-ლი ხარისხით დაამთავრა სასწავლებელი და პოდპორუჩიკის წოდებით 39-ე საარტილერიო ბრიგადაში გაიგზავნა.

1891 წლის 7 აგვისტოს პორუჩიკის წოდება მიენიჭა.

1891-1894 წლებში გენერალური შტაბის ნიკოლოზის სახელობის აკადემიაში სწავლობდა, რომელიც 1-ლი თანრიგით (1-й разряд) დაამთავრა და კავკასიის სამხედრო ოლქში იქნა გამწესებული. საინტერესოა, რომ აკადემიაში სწავლისას ოდიშელიძის კურსელი იყო შემდეგ დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის შეიარაღებული ძალების შტაბის უფროსი გენერალ-ლეიტენანტი მაჰომედ სულკევიჩი. 1919 წლის 16 ივნისს სხვებთან ერთად გენერლები ოდიშელიძემ და სულკევიჩიმაც მოაწერეს ხელი საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის დადებულ სამხედრო ხელშეკრულებას.

1894 წლის 18 მაისს ოდიშელიძეს შტაბს-კაპიტნის წოდება მიენიჭა.

¹ ცნობები ილია ოდიშელიძის მოღვაწეობაზე 1918 წლამდე მოპოვებულია შემდეგი ინტერნეტრესურსების გამოყენებით: <http://regiment.ru> – Русская императорская армия; <http://ru.wikipedia.org/>; <http://www.hrono.ru/>; <http://belrussia.ru-Общественно-исторический клуб «Белая Россия»>; <http://www.grwar.ru-Русская армия в великой войне>.

1895 წლის 4 აგვისტოს კავკასიის კაზაკთა მე-2 დივიზიის შტაბის უფროს ადიუტანტად დაინიშნა.

1896 წლის 24 მარტს კაპიტნის წოდება მიენიჭა. იმავე წლის 1 ნოემბერს კავკასიის მსროლელთა მე-2 ბატალიონში ასმეთაური გახდა.

ამის შემდეგ ილია ოდიშელიძე ბალტიისპირეთში გადაიყვანეს, სადაც 1897 წლის 23 სექტემბერს უსტ-დვინის სიმაგრის შტაბის სამწყობრო განყოფილების უფროსად დაინიშნა. ეს სიმაგრე მდინარეების დასავლეთ დვინისა და ბალდერას შესართავში მდებარეობდა. რიგის ყურიდან 5 ვერსში, ხოლო ქალაქ რიგიდან 15 ვერსში სარკინიგზო ხაზით. მოსახლეობა დაახლოებით 2 ათასი კაცი იყო.

1900 წლის 28 სექტემბერს ილია ოდიშელიძე უსტ-დვინის სიმაგრის შტაბის უფროსად დაინიშნა, ხოლო 6 დეკემბერს პოდპოლკოვნიკის წოდება მიენიჭა.

1902 წელს ოდიშელიძე შორეულ აღმოსავლეთში გადაჰყავთ. 31 ივლისს ის აღმოსავლეთ-ციმბირის მსროლელთა მე-6 ბრიგადის შტაბ-ოფიცრად ინიშნება. იმავე წელს იღებს თავის პირველ ჯილდოს – წმინდა სტანისლავის III ხარისხის ორდენს.

1904 წლის 27 იანვარს რუსეთ-იაპონიის ომი იწყება. 24 თებერვალს ოდიშელიძე აღმოსავლეთ-ციმბირის მსროლელთა მე-6 დივიზიის შტაბის უფროსის მოვალეობის შემსრულებლად ინიშნება. იმავე წლის 22 სექტემბერს ის აღმოსავლეთ-ციმბირის მსროლელთა მე-3 დივიზიის (მეთაური გენერალ-ლეიტენანტი კამეტალინსკი) შტაბის უფროსის მოვალეობის შემსრულებლად გადაჰყავთ. სწორედ ამ თანამდებობაზე გაატარა მან მთელი ომი. დივიზია მანჯურიის I არმიის (სარდალი გენერალ-ადიუტანტი ლინევიჩი) შემადგენლობაში შედიოდა.

1904 წელს ოდიშელიძე მდინარე შახესთან (22 სექტემბერი-5 ოქტომბერი) გამართულ ბრძოლებში მონაწილეობდა. იმავე წლის ბოლოს, 6 დეკემბერს კი პოლკოვნიკის წოდება მიენიჭა წარჩინებისთვის.

1905 წელს პოლკოვნიკმა ოდიშელიძემ მონაწილეობა მიიღო რუსეთ-იაპონიის ომის ყველაზე მთავარ და გადამწყვეტ ბრძოლაში მუკდენტან (19 თებერვალი-10 მარტი). იმავე წელს ილია ოდიშელიძე სამი ორდენით დაჯილდოვდა: წმინდა ანას III ხარისხის ხმლებითა და ბაფთით, წმინდა ვლადიმირის IV ხარისხის ხმლებითა და ბაფთით, წმინდა ვლადიმირის III ხარისხის ხმლებით. 29 მარტს კი ოქროს იარაღი გადაეცა წარწერით „მამაცო-

ბისათვის“.

1906 წლის 11 მარტს ოდიშელიძე აღმოსავლეთ-ციმბირის მსროლელთა მე-3 პოლკის უფროსი გახდა. იმავე წელს გადაეცა წმინდა ანას II ხარისხის ორდენით, ხმლებით.

1907 წლის 31 ივლისს ის აღმოსავლეთ-ციმბირის მსროლელთა მე-11 პოლკის მეთაურად დაინიშნა. 19 სექტემბერს კი წმინდა გიორგის IV ხარისხის ორდენით დაჯილდოვდა.

1909 წელს ილია ოდიშელიძე შუა აზიაში გადაჰყავთ და პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამდე ის თურქესტანის სამხედრო ოლქში მსახურობს. 30 ოქტომბერს თურქესტანის სამხედრო ოლქის სარდლის დავალებათა გენერლის მოვალეობის შემსრულებლად ინიშნება. სწორედ ამ თანამდებობაზე ყოფნის დროს გაიცნო ილია ოდიშელიძემ შტაბს-კაპიტანი ბორის შაპოშნიკოვი. შემდგომში საბჭოთა კავშირის მარშალი, გენერალური შტაბის უფროსი, თავდაცვის სახალხო კომისრის მოადგილე. თავის მოგონებებში შაპოშნიკოვი წერს, რომ აკადემიის დამთავრების შემდეგ ტაშკენტში გაანაწილეს. ქალაქში ჩასვლის შემდეგ ოლქის გენერალ-კვარტირმაისტერის მოვალეობის შემსრულებელ პოლკოვნიკ ოდიშელიძეს წარუდგინეს. შუა ხნის პოლკოვნიკი, რუსეთ-იაპონიის ომისთვის წმინდა გიორგის ორდენით დაჯილდოებული ოდიშელიძე ჭკვიანი და გაბედული ადამიანის შთაბეჭდილებას ტოვებდაო, ასე ახასიათებას მას შაპოშნიკოვი.

1910 წლის 16 ივლისს მას გენერალ-მაიორის წოდება მიენიჭა წარჩინებისთვის და ავტომატურად ოლქის სარდლის დავალებათა გენერლი გახდა.

1911 წლის 9 ნოემბერს ილია ოდიშელიძე სამარყანდის ოლქის სამხედრო გუბერნატორად ინიშნება.

1912 წლის 6 დეკემბერს გენერალ-მაიორი ოდიშელიძე წმინდა სტანისლავის I ხარისხის ორდენით დაჯილდოვდა.

1914 წლის 9 იანვარს ილია ოდიშელიძე თურქესტანის სამხედრო ოლქის შტაბის უფროსი ხდება. ამ პოსტზე მოუსწრებს მას პირველი მსოფლიო ომი.

ოდიშელიძის შუა აზიაში სამსახურის დროს ოლქის სარდალი კავალერიის გენერალი ალექსანდრე სამსონოვი იყო. ეს სწორედ ის სამსონოვია, რომელიც პირველი მსოფლიო ომის დროს აღმოსავლეთ პრუსიაში მოქმედ მე-2 არმიას სარდლობდა და ტანენბერგთან სასტიკი მარცხი იწვნია, რომლის შემდეგაც თავი მოიკლა.

ილია ოდიშელიძეს 1914 წლის 11 ოქტომბერს გენერალ-ლეიტენანტის წოდება ენიჭება და პირველი მსოფლიო ომის ფრონტზე იგზავნება. 13 ოქტომბერს ის ჩრდილო-დასავლეთის ფრონტის (სარდალი გენერალი რუზსკი) მე-10 არმიის (სარდალი გენერალი სივერსი) შტაბის უფროსად ინიშნება. 25 ოქტომბერს ოდიშელიძე იღებს წმინდა ანას I ხარისხის ორდენს ხმლებით. 23 დეკემბერს 1-ლი არმიის (სარდალი გენერალი ლიტვინოვი) შტაბის უფროსად გადაჰყავთ. ამ პოსტზეა გენერალ-ლეიტენანტი ოდიშელიძე 1917 წლის 16 იანვრამდე.

1917 წლის 16 იანვრიდან 12 სექტემბრამდე ის XV საარმიო კორპუსის მეთაურია. ამის პარალელურად, 12-დან 24 აპრილამდე, ის 1-ლ არმიასაც ხელმძღვანელობდა.

1917 წლია 12 სექტემბრიდან 9 ოქტომბრამდე ოდიშელიძე დასავლეთის ფრონტზე (სარდალი გენერალი ბალუევი) მოქმედი მე-3 არმიის სარდალია.

1917 წლის 2 ოქტომბერს გენერალ-ლეიტენანტი ილია ოდიშელიძე კავკასიის არმიის სარდალად ინიშნება და საქართველოში ბრუნდება. ძალიან რთულ პერიოდში მოუწია ილია ოდიშელიძეს კავკასიის არმიის სარდალობა. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ნელ-ნელა რუსეთის არმიის დეზორგანიზაცია, დემორალიზაცია და დაშლა დაიწყო. 25 ოქტომბერს მოწყობილი გადატრიალებისა და ხელისუფლების სათავეში ბოლშევიკების მოსვლის შემდეგ ეს პროცესები უკვე შეუქცევადი გახდა. ოდიშელიძე ცდილობდა კავკასიის არმიის დაშლა შეეჩერებინა, მაგრამ ეს შეუძლებელი იყო. კავკასიის ფრონტი იშლებოდა და ამას ვერაფერი შეაჩერებდა. ილია ოდიშელიძის მცდელობა, რომ ოსმალეთის არმიისათვის წინააღმდეგობა გაეწია და მისი წინსვლა შეეჩერებინა უშედეგო აღმოჩნდა. შექმნილ ვითარებაში კავკასიის ჯერ კიდევ, თუნდაც ფორმალურად, არსებული არმიის მთავარსარდალმა სწორი გადაწყვეტილება მიიღო და ეროვნული შენაერთების შექნას შეუწყო ხელი. 1918 წლის ზამთარში კავკასიის არმიამ ფაქობრივად არსებობა შეწყვიტა. ამ დროისათვის ილია ოდიშელიძე ამიერკავკასიის რესპუბლიკის სამხედრო მინისტრის თანაშემწეა.² არსებობს ინფორმაცია, რომ ამ თანამდებობიდან ილია ოდიშელიძე სომეხი პოლიტიკოსების მოთხოვნის შედეგად გაათავისუფლეს, ნაციონალისტური გამოსვლების გამო.³

საკმარისია თვალი გადავაკოლოთ ილია ოდიშელიძის კარიერას რუსე-

² ნ. ჟორდანიას. ჩემი წარსული. პარიზი. 1953, გვ. 121.

³ <http://regiment.ru/index.htm> – Русская императорская армия.

თის არმიაში, რომ დავრწმუნდეთ, ამ პიროვნებას პროფესიონალიზმთან ერთად საოცრად დიდი გამოცდილება ჰქონდა. ჩვენი აზრით, არც ერთ ქართველ გენერალს არ ჰქონდა ამხელა საბრძოლო და, ზოგადად, სამხედრო გამოცდილება.

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ გენერალი ოდიშელიძის ცხოვრებაში ახალი ეტაპი იწყება. ამიერიდან ის საქართველოს სამსახურში დგება და სამი წლის განმავლობაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ქვეყნის სამხედრო ცხოვრებაში.

ჩვენს ხელთ არსებული ინფორმაციიდან გამომდინარე, საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში მისი პირველი პოსტი სამხედრო მინისტრის მოადგილეობა იყო.

სამხედრო მინისტრ გიორგაძის 1918 წლის 24 ივნისის №17 ბრძანებით ილია ოდიშელიძე სამხერო მინისტრის ამხანაგად ანუ მოადგილედ დაინიშნა.⁴ თუმცა ამ პოსტზე მას დიდხანს არ უმუშავია. იმავე წლის 16 აგვისტოს პირადი განცხადების საფუძველზე გენერალი ოდიშელიძე განთავისუფლდა დაკავებული თანამდებობიდან, მინისტრის განკარგულებაში დატოვებით⁵. რამ განაპირობა ოდიშელიძის გადაწყვეტილება, სამწუხაროდ, უცნობია.

ქართულ პრესაში გამოქვეყნებული ინფორმაციის თანახმად, სექტემბრის დასაწყისში ილია ოდიშელიძე სამხედრო საბჭოს თავმჯდომარეა.⁶

იმავე წლის 25 სექტემბერს ინფანტერიის გენერალი ილია ოდიშელიძე იმ კომისიის თავმჯდომარედ ინიშნება, რომელსაც ყველა საჭირო წესდების გადასინჯვა, თარგმნა, გამოცემა, სამხედრო ფორმის ახალი პროექტის განხილვა და ჯარების სამსახურთან და მოწყობასთან დაკავშირებული სხვა საქმეების განხილვა ევალებოდა⁷. ამ კომისიის წევრები ასევე იყვნენ: ინფანტერიის გენერალი გაბაშვილი, გენერალ-მაიორი არჯევანიძე, „თავისუფალი ხელოვანი“ შევარდნიძე⁸ და სხვ. კომისიის მდივანი კი პოლკოვნიკი ვალერიან თევზაძე იყო.

1919 წლის 28 მაისს პრესაში გამოქვეყნდა ინფორმაცია, რომ „თანახმად გენერალ ოდიშელიძის განკარგულებისა ყველა ლაშქრის ოფიცრებს სამ-

⁴ გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №14. 1918 წელი 10 აგვისტო.

⁵ გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №21. 1918 წელი 21 აგვისტო.

⁶ გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №32. 1918 წელი 3 სექტემბერი.

⁷ გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №64. 1918 წელი 12 ოქტომბერი.

⁸ ცხადია აქ დიმიტრი შევარდნაძე იგულისხმება, რომელიც სავარაუდოდ ახალი სამხედრო ფორმის შემუშავებაში მიიღებდა მონაწილეობას.

სახურის გარეშე ეკრძალებათ ატარონ რაიმე სასროლი იარაღი“.⁹ საფიქრებელია, რომ ამ დროს ილია ოდიშელიძე კვლავ სამხედრო მინისტრის მოადგილეა.

ილია ოდიშელიძე იყო პარიზის კონფერენციაზე გაგზავნილი საქართველოს დელეგაციის სამხედრო ექსპერტი. მან 1919 წლის 1 მაისს ივანე ჯავახიშვილთან ერთად წარადგინა დოკუმენტი, რომელშიც ისტორიული, ეთნოგრაფიული და სამხედრო-სტრატეგიული არგუმენტების გათვალისწინებით დადგენილი იყო საქართველოს ისტორიული საზღვრები.¹⁰

1919 წლის ივნისში ილია ოდიშელიძე სამხედრო საბჭოს წევრია.¹¹

1919 წლის „ცამეტ სექტემბერს, დღის 12 საათზე და 55 წუთზე ვერის დადმართზე, საქართველოს სამხედრო უწყების ავტომობილის ნომერი 20, რომლითაც რუსთაველის ქუჩისაკენ მიდიოდნენ შიგ მსხდომნი მოხალისეთა ჯარის წარმომადგენელი ამიერკავკასიაში კავალერიის გენერალი ბარათოვი, საქართველოს ჯარის გენერალ-ლეიტენანტი ოდიშელიძე და პოლკოვნიკი სელიმ გეორგის ძე ალხავი, ბოროტ-განმზრახველებმა ესროლეს ერთი მეორეზე ორი ყუმბარა. ორივე გასკდა ავტომობილის ქვეშ, ავტომობილის წინა ნაწილი ნაფოტებად აქცია და მოკლა პოლკოვნიკი ალხავი, შოფერი ვასილ ჟუჟიაშვილი, მისი თანაშემწე შალვა სამათაძე, დაჭრილია ფეხებში გენერალი ბარათოვი და სახეზე გენერალი ოდიშელიძე“¹². ამ ტერორისტულ აქტს გამოხმაურება მოჰყვა ჩვენ მეზობელ და მოკავშირე აზრბაიჯანში. პრესაში გამოქვეყნდა ორი დეპეშა: „გენ. ოდიშელიძეზე თავდასხმის ამბავს ადერბაიჯანის მთავრობა დიდი აღშფოთებით შეხვდა. გთხოვთ გადასცეთ გენ. ოდიშელიძეს გულწრფელი მწუხარება მასზე ბოროტ თავდასხმის გამო. ადერბაიჯანის მთავრობის თავმჯდომარე უსუფბეკოვი“; „ეს არის ახლა მივიღეთ სამწუხარო ცნობა გენ. ოდიშელიძეზე და ბარათოვზე თავდასხმის შესახებ. გთხოვთ ღრმა მწუხარება გადასცეთ საქართველოს სახელოვან შვილს და მის სამხედრო ძლიერების საუკეთესო წარმომადგენელს ილია ზურაბის ძეს, რომელიც სამშობლოს მტრების მსხვერპლი შეიქმნა.“¹³ თავდამსხმელი, ბოლშევიკი არკადი ელბაქიძე გაქცევისას მილიციელებმა მოკლეს. ტერორის-

⁹ გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №115. 1919 წელი 28 მაისი.

¹⁰ А. Ментешашвили. исторические предпосылки современного сепаратизма в Грузии. Тб. 1998, გვ. 41-45.

¹¹ გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №133. 1919 წელი 20 ივნისი.

¹² გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №207. 1919 წელი 16 სექტემბერი.

¹³ გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №207. 1919 წელი 16 სექტემბერი.

ტულ აქტთან დაკავშირებით საქმეს იძიებდა უდიდეს საქმეთა გამომძიებელი ჯორბენაძე. დაპატიმრებულ იქნენ იბრაჰიმ ალა-ოღლი და კორენშტეინი¹⁴. საბჭოთა ისტორიოგრაფია ყოველთვის ამტკიცებდა, რომ ტერორისტული აქტი გენერალ ბარათოვის წინააღმდეგ იყო მიმართული. მაგრამ იქნებ ტერორისტული აქტი გენერალ ოდიშელიძის წინააღმდეგ იყო მოწყობილია, ან ზოგადად ნებისმიერი მაღალი თანამდებობის სამხედრო პირის წინააღმდეგ.

1920 წლის 4 თებერვალს ილია ოდიშელიძემ წარადგინა მოხსენება საქართველოს საზღვრების დაცვის შესახებ. მასში გაანალიზებული იყო არსებული ვითარება, საქართველოს შეიარაღებული ძალების მდგომარეობა და ქვეყნის დაცვისათვის საჭირო ღონისძიებები. გენერლის აზრით მობილიზაციის შემთხვევაში საქართველოს შეიძლება ჰყოლოდა ქვეითთა 36 ბატალიონი, 3 ესკადრონი და ჰქონოდა 96 ქვემეხი და 216 ტყვიამფრქვევი. შემდეგ ილია ოდიშელიძე წერს, რომ თუ არ მოხდა დვალეთის (არღონის ზემო წელი), დარიალის ხეობის (ჯერახის სიმაგრე¹⁵), ბათუმის ოლქის, არდაგანისა და ართვინის მხარეების დაკავება, ბოლშევიკების და ქემალისტების შესაძლო შეტევის მოსაგერიებლად დაგეგმირება შემდეგი ძალები:

	ბატალიონი	ზარბაზანი	ესკადრონი	ტყვიამფრქვევი
მეხადირის პოზიცია	6	12	1	50
დვალეთის უღელტეხილები	3	8	1	28
დარიალის ხეობა	1	4	1/2	12
ბათუმის ოლქი	18	24	2	144
არდაგანის მხარე	32	48	4	130
სულ	60	96	8	364

თუ ქართული მხარე დაიკავებდა ზემოთ აღნიშნულ ტერიტორიებს, მაშინ შეტევის მოსაგერიებლად საჭირო იქნებოდა გაცილებით მცირე ძალები:

¹⁴ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. №222. 1919 წელი 3 ოქტომბერი.

¹⁵ ჯერახის ხეობა მდებარეობს ინგუშეთში/ჩრდილოეთ ოსეთში.

	ბატალიონი	ზარბაზანი	ესკადრონი	ტყვიამურქვევი
მეხადირის პოზიცია	6	12	1	50
მუზალის პოზიცია, კასარის ხეობაში ¹⁶	1	4	1/4	8
დარიალის ხეობა მდ. კისტინკას ¹⁷ მარცხენა ნაპირით	1	4	1/3	12
რუსეთის იმპერიის ყოფილი საზღვარი ბათუმის ოლქში	8	12	2	64
ოლთისის მხარე	8	12	1/2	48
სულ	24	44	4	196

გენერლის საბოლოო დასკვნა შემდეგია: თუ აღნიშნული ტერიტორიები არ დავიკავებთ, მაშინ ბოლშევიკებისა და თურქების მოსაგერიებლად დაგვჭირდება იმაზე ორჯერ მეტი ჯარი, ვიდრე რეალურად შეგვიძლია გამოვიყვანოთ. თუ საჭირო ტერიტორიებს დავიკავებთ, მაშინ ხანგრძლივი და შეუპოვარი დაცვისათვის დაგვჭირდება ჩვენი ჯარის 2/3, ხოლო დარჩენილი 1/3 იქნება რეზერვი. გასათვალისწინებელია, რომ ამიერკავკასიაში მეგობარი ცოტა გვყავს, ხოლო მტერი მოიძებნება, თუმცა თურქებსა და ბოლშევიკებზე პატარა და სუსტი.¹⁸

¹⁶ კასარის ხეობა მდებარეობს დვალეთში (დღევანდელი ჩრდილოეთ ოსეთი), მდინარე არდონის ხეობაში. სოფლებს ბურონსა და ზარამაგს შორის. დაახლოებით 1000 მეტრის სიღრმე და 45 გრადუსიანი დამრეცი კალთები აქვს. ამ ხეობის გავლის შემდეგ გზა ხსნილია მამისონის, კოზის, კუდაროს, ძედოს, ზეკარის, ბახვანდაკის, კუტბის, როკისა, სბავის, თრუსოს უღელტეხილებისკენ.

¹⁷ ამჟამად მდ. ხდა, თერგის მარჯვენა შენაკადი გველეთის ჩრდილოეთით.

¹⁸ А. Ментешавили. исторические предпосылки современного сепаратизма в Грузии, გვ. 138-142.

ჩვენი აზრით, ილია ოდიშელიძის მიერ შედგენილი მოხსენებითი ბარათი კიდევ ერთხელ ამტკიცებს მის მაღალ პროფესიონალიზმს. ზუსტად არის განსაზღვრული არა მარტო შესაძლო მოწინააღმდეგე, რაც არც თუ ისე რთული იყო, არამედ გათვალისწინებულია მათი ერთდროული მოქმედება საქართველოს წინააღმდეგ, რაც მოხდა კიდევ რეალურად ერთი წლის მერე. ასევე სწორად არის განსაზღვრული სომხეთის ფაქტორიც. ზუსტად არის შერჩეული თავდაცვითი პოზიციების განლაგებაც (თუნდაც კასარის ხეობის მაგალითი გამოდგება) და განსაზღვრული მათ დასაცავად საჭირო ცოცხალი ძალისა და შეიარაღების რაოდენობა.

სამწუხაროდ, ძნელი დასადგენია, რა რაოდენობის მეომარს გულისხმობდა ოდიშელიძე ბატალიონში. ქართულ შეიარაღებულ ძალებში ბატალიონების სისტემა გვარდიაში არსებობდა, სადაც დაახლოებით 20 ბატალიონი იყო და თითოეულში, წესით, 800-1000 მეომარი ირიცხებოდა. რეგულარულ ჯარში 12 ათასეული იყო და თითოეულში ჯარისკაცთა რაოდენობა 1500-დან 4000-მდე მერყეობდა¹⁹. ამ პერიოდში ესკადრონში ზოგადად 120-150 ცხენოსანი ირიცხებოდა.

ძალიან უხეში გათვლებით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ მობილიზაციის შემთხვევაში ილია ოდიშელიძე დაახლოებით 70-80 ათასი მეომრის გამოყვანას ვარაუდობდა. ეს არ იყო არარეალური რაოდენობა. გენერალური შტაბის უფროსი გენერალი ზაქარიაძე წერდა: „ჩვენი ოცნება იყო რამენაირად სამოცი ათასიანი ჯარი შეგვექმნა, მაგრამ უიარაღობის გამო ეს ოცნება ოცნებად დარჩა (მიუხედავად იმისა, რომ მომზადებულ ჯარისკაცთა რიცხვი საქართველოში აღემატებოდა ორასი ათასს. სათანადო სარდლობაც მზად იყო)“²⁰. საბჭოთა რუსეთის დაზვერვის მონაცემებით, საქართველოს მაქსიმუმ 50 ათასი მეომრის გამოყვანა შეეძლო,²¹ ხოლო ქართულ არმიას 730 ტყვიამფრქვევი, 4 ჰაუბიცა, 36 მძიმე და 40 მსუბუქი ქვემეხი ჰქონდა.²² 1920 წლის 4 თებერვლისათვის გენერალ ოდიშელიძის მოსაზრებები ზუსტი იყო. აი, ერთი წლის შემდეგ კი სრულიად სხვა ვითარება შეიქმნა.

1920 წლის ზაფხულში ილია ოდიშელიძე სამხედრო მინისტრის მოადგი-

¹⁹ იხ. დანართი №1.

²⁰ ა. ზაქარიაძე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. ჟურნ.: „მხედარი“. 1994 წელი, №1-4, გვ. 55.

²¹ იხ. დანართი №2.

²² საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი (სცსა). ფ. 1969; აღწ. 1; საქმე 670. ფურცელი 9.

ლესა სამწყობრო მომზადების დარგში²³ და ამავე დროს სამხედრო საბჭოს წევრიც.

1920 წლის 13 აგვისტოს პრესაში გამოქვეყნდა ინფორმაცია, რომ „სამხედრო მინისტრის ამხანაგი გენ. ოდიშელიძე ევროპიდან დაბრუნდა“. ჩვენს ხელთ არსებული მასალა არ იძლევა იმის საშუალებას, რომ გავარკვიოთ ზუსტად სად, რამდენი ხნით და რა კონკრეტული მისიით იყო გაგზავნილი გენერალი ოდიშელიძე. თუმცა ვფიქრობთ, ეს ვიზიტი იმას უკავშირდება, რომ გენერალი პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე მყოფი საქართველოს დელეგაციის სამხედრო ექსპერტი იყო. გაზეთში მეტად მწირი ინფორმაცია გამოქვეყნდა – „საქართველოს დეპუტათა სააგენტოს თანამშრომელთან საუბრის დროს გენ. ოდიშელიძემ აღნიშნა, ქემალისტებთან ომისა და ოსმალეთის დესანტების გამო საზღვარგარეთ მოგზაურობა დიდ სიძინელეს წარმოადგენსო. კონსტანტინოპოლ-პარიზის აღმოსავლეთის ექსპრესი დროებით შეჩერებულია და ამიტომ მგზავრს ტორენტომდე გემით მოგზაურობა უხდება. ევროპა საქართველოსა და საერთოდ ამიერკავკასიის საქმეებს ნაკლებად იცნობს. საერთაშორისო ინფორმაციის ცენტრი ამ ჟამად ლონდონში იმყოფება. საერთაშორისო ბაზარზე ამჟამად ლონდონი ბატონობს. საქართველოს წარმომადგენლებს დიდი მუშაობა სჭირდებათ, რომ გააცნონ ევროპის საზოგადოებას და მთავრობებს საქართველოს მდგომარეობა და საჭიროებანი. უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს წარმომადგენლობების მუშაობას ძლიერ დიდი ნაყოფი მოაქვს“.²⁴ როგორც ვხედავთ, საკმაოდ მოკლე და ზოგადი ინფორმაციაა.

1920 წლის 23 სექტემბერს სამხედრო მინისტრი გრიგოლ ლორთქიფანიძე შვებულებასი გავიდა და მინისტრის მოვალეობის შესრულება მის მოადგილეს, გენერალ ილია ოდიშელიძეს დაევალა²⁵. ოდიშელიძე მინისტრის მოვალეობას 10 ნოემბრამდე ასრულებდა²⁶.

1920 წლის 13 დეკემბერს ილია ოდიშელიძე საქართველოს რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალების მთავარსარდლად დაინიშნა. ამ დროისათვის სამხრეთ კავკასიაში დამოუკიდებლობა მხოლოდ საქართველოს ჰქონდა შენარჩუნებული. აზერბაიჯანსა და სომხეთში უკვე საბჭოთა ხელისუფლება არსებობდა. ცხადი იყო, რომ საბჭოთა რუსეთის მორიგი სამიზნე საქართველო იქნებოდა. ასეთ ვითარებაში ძალიან დიდი როლი ენიჭებოდა საქართველოს

²³ სცსა. ფ. 1969. აღწ. 1. საქმე 670.

²⁴ გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №181. 1920 წელი 13 აგვისტო.

²⁵ გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №216. 1920 წელი 25 სექტემბერი.

²⁶ გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №257. 1920 წელი 12 ნოემბერი.

შეიარაღებულ ძალებს.

გენერალი ოდიშელიძე, რა თქმა უნდა, გრძნობდა არსებულ საფრთხეს და ცდილობდა სათანადო ზომები გაეტარებინა. „გენ. ოდიშელიძემ და გენ. ზაქარიამემ წერილობითი მოხსენება გადასცეს თავდაცვის საბჭოს 1921 წლის 15 იანვარს. ისინი დარწმუნებული არიან, ხვალ თუ ზეგ წითელი რუსეთი თავს დაესხმის საქართველოს და ამიტომ ისინი მოითხოვენ საკმარისი ჯარის ყოლას. მათი გამომანგარიშებით 60 ათასი ჯარისკაცი.“²⁷

ილია ოდიშელიძის მიერ ერთი წლის წინ გაკეთებული ანალიზი აღარ გამოდგებოდა. თუ 1920 წლის 4 თებერვლის მოხსენებით ჯარების 2/3 ქემალისტებისა და ბოლშევიკების წინააღმდეგ მხოლოდ ჩრდილოეთის საზღვრს ჩასაკეტად ჰქონდა ოდიშელიძეს განსაზღვრული, აზერბაიჯანისა და სომხეთის გასაბჭოების შემდეგ ეს მიმართულებებიც დასაცავი იყო. ეს კი დამატებით დაახლოებით 450-500 კილომეტრია (დღეს საქართველოს საზღვარი სომხეთთან 164 კმ-ია, ხოლო აზერბაიჯანთან – 322). აშკარაა, რომ მთელი საზღვრის დასაცავად საქართველოს, უბრალოდ, რესურსი არ ეყოფოდა.

თუმცა ქართული ჯარის მთავარსარდლის მიერ სერიოზული შეცდომებიც იქნა დაშვებული.

1921 წლის 11-12 თებერვლის ღამეს ე.წ. „ლორეს ნეიტრალურ ზონაში“ განლაგებულ ქართულ შენაერთებზე თავდასხმით დაიწყო საქართველო-რუსეთის ომი. ამ მიმართულებაზე დისლოცირებულ ჩვენს სამხედრო ნაწილებს²⁸ გენერალი იოსებ (სოსო) გედევანიშვილი სარდლობდა. მის შტაბის

²⁷ ა. კვიციანიშვილი. რუსეთ-საქართველოს ომი, 1921 წელი, საქართველოს ოკუპაცია რუსეთის მიერ. შურნ.: „განთიადი“. 1990 წელი. №2, გვ. 117-118.

²⁸ ამ დროისათვის საქართველო-სომხეთისა და საქართველო-აზერბაიჯანის საზღვარზე აკაკი კვიციანიშვილის ინფორმაციით შემდეგი ქართული შენაერთები იდგა:

1. ვორონცოვკაში (კალინინო, ტაშირი) – პოლკოვნიკ რემუაღდ ჩხეიძის მეთაურობით გვარდიის იმერეთის 1-ლი და კახეთის ბატალიონები, ცხენოსანი ჯარის ორი ესკადრონი, ორი საარტილერიო ბატარეა, ორი ჯავშანმანქანა.

2. ჯალალ-ოდლიში (ლორე, სტეფანავანი) – პოლკოვნიკ მიხეილ იმნაძის განკარგულებაში მყოფი გვარდიის ბორჯომისა და მანგლისის ბატალიონები, ცხენოსანი ჯარის ნახევარი ესკადრონი.

3. ბამბაკის ხეობა სანაინი-შაგალის მიმართულება – გენერალ სუმბათაშვილის დაქვემდებარებაში მყოფი II საარმიო ბრიგადის მე-5 და მე-8 ათასეულები, ორი ესკადრონი და ორი ბატარეა.

4. ბობკიარის მთის მიმართულება – პოლკოვნიკ გოგი ხიმშიაშვილის ორი ბატალიონი.

უფროსი პოლკოვნიკი ძაგანია იყო. ძალიან პირობითი და უხეში დათვლებით, იოსებ გედევანიშვილის დაქვემდებარებაში 10-12 ათასი მეომარი იმყოფებოდა. ჯარში დაბალ ღონეზე იდგა დისციპლინა. მეომართა ნაწილს სამხედრო მზადყოფნა თითქმის სრულიად დაკარგული ჰქონდა. ყველაზე დიდი შეცდომა კი ის იყო, რომ ქართული შეიარაღებული ძალები პატარ-პატარა რაზმებად იყო დაშლილი და ცალკეულ პუნქტებში ჩაყენებული.

11-12 თებერვლის ღამეს მოწინააღმდეგემ შეტევა ვორონცოვკის, ჯალალ-ოღლისა და სანაინის მიმართულებებით განახორციელა.

სანაინის მიმართულებაზე ჯარი სრულიად მოუზადებელი იყო შემოტევისათვის და მტერმა თითქმის სადახლომდე დაიკავა ბამბაკის ხეობა. მე-5 და მე-8 ათასეულები თითქმის მთლიანად განადგურდა (დაიღუპა ან ტყვედ ჩავარდა).

გენერალური შტაბის 12 თებერვლის ინფორმაციის თანახმად, „ღამით 11-12-ს სომხეთის მხრივ რეგულარული ჯარის ნაწილები მოულოდნელად თავს დაესხნენ ჩვენს მოწინავე სადარაჯოებს ბეზობდალით (იგივე ჯავახეთის ქედი//სველი მთები// ბაზუმში) ბორჩალოს მაზრის სადგურ შაგალთან და სოფელ შინიხთან. ამასთანავე ბორჩალოს მაზრის მოსაზღვრე რუსი და სომეხი მოსახლეობა აჯანყდა და თავდასხმელთ შეუერთდა. მცხოვრებთა მეორე ნაწილი ჩვენი ერთგული დარჩა და თავის დროზე შეგვატყობინა მოსალოდნელი თავდასხმის შესახებ. ბეზობდალის გზით მომავალნი გაფვანტეთ. ვორონცოვკის რაიონში აჯანყება ჩაქრობილია. შაგალისა, უზუნლარის და შინიხის რაიონებში ბრძოლებია“.²⁹

13 თებერვალს გენერალმა გედევანიშვილმა სადახლო-სანაინის მიმართულებაზე კონტრშეტევის განხორციელება გადაწყვიტა. გენერალ სუმბათაშვილის ქვედანაყოფის გადარჩენილ მეომრებს არმიის 1-ლი ათასეული, სადარაჯო ათასეულის ორი ასეული და გვარდიის საგანგებო ბატალიონი მიაშვე-

5. წითელ ხიდთან – გვარდიის გურიის ბატალიონი მაიორ ხომერიკის მეთაურობით. რომლის ზურგშიც თბილისის 1-ლი (სოფელ სარვანში) და მე-3 ბატალიონები (სოფელ ობელიანოვკაში) იყვნენ.

6. ფოილოს ხიდის მიმართულება - გვარდიის იმერეთის მე-2 და ზუგდიდის ბატალიონები, ერთი ესკადრონი, მესანგრეთა ასეული, სანაპირო დაცვის ასეული, ერთი ბატარეა და ჯავშანმატარებელი №4. ამ დაჯგუფებას პოლკოვნიკი კოდუა სარდლობდა.

7. რეზერვს, რომელსაც გენერალი ჯიჯიხია მეთაურობდა, შეადგენდა გვარდიის ექვსი ბატალიონი, სამი ბატარეა და ორი ესკადრონი.

²⁹ გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №1052. 1921 წელი 13 თებერვალი.

ლეს და სანაინზე შეტევა დაავალეს. ამავე დროს გენერალ ჯიჯიხიას შენართოს აირუმზე იერიში უბრძანეს. არმიის ცხენოსანი რაზმი ლორეს მიმართულებით გაუშვეს. მიუხედავად იმისა, რომ გენერალ ჯიჯიხიას დაჯგუფებამ გარკვეულ წარმატებას მიაღწია და კიზილკაის სიმაღლეებიც დაიკავა, რეალურად საერთო შეტევა მაინც ვერ განხორციელდა. გარდა იმისა, რომ გენერალ სუჰბათაშვილის შენართოს პირადი შემადგენლობის 2/3 დაკარგული ჰყავდა, გადარჩენილი მებრძოლები მორალურ-ფსიქოლოგიურად ძალიან გატეხილი იყვნენ. შეტევაზე, ფაქტობრივად მხოლოდ საგანგებო ბატალიონი გადავიდა და ცხადია, მან ბევრი ვერაფრის გაკეთება ვერ შეძლო.

პირველი შეტაკებები ჩვენთვის მარცხით დამთავრდა. მოწინააღმდეგის შეჩერება ვერ ხერხდებოდა. ნოე ჟორდანიას წერს, რომ პირველივე მარცხის შემდგომ „მაშინვე დავიბარე ოდიშელიძემ და მოვსთხოვე ამ სირცხვილის ანგარიში. მან მომცა ასეთი განმარტება: ჯარი დამარცხდა იმიტომ, რომ იყო დანაწილებული, შეერთება ვერ მოასწრეს. გამიკვირდა, შევუტიე, როგორ დანაწილებული, ომისთვის ვემზადებოდი და თქვენ ჯარები დაფანტეთ! მე რა შუაში ვარ, მომიგო, ეს მოახდინა დამფუძნებელი კრების სამხედრო კომისიის თავმჯდომარემ აკ. ჩხენკელმა, დეკემბერში! გული მომივიდა ვინ არის ჯარების უფროსი – თქვენ თუ ჩხენკელითქვა და გამოუცხადე დაუყოვნებლივ გადადგეს“.³⁰

ჯარების დანაწილების ამბავს აღწერს აკაკი კვიციანიშვილიც, „გენერალი ოდიშელიძე ამბობს, რომ პოლიტიკური პირები მოითხოვდნენ მისგან, რომ სომხების აჯანყება არ მომხდარიყო, მიმელო ზომები და ჯარი ჩამეყენებინა სხვადასხვა სოფლებში. გენ. ოდიშელიძემ კატეგორიული უარი უთხრა იმ პოლიტიკურ პიროვნებებს ჯარის განაწილების შესახებ სოფელ-სოფელ. შემდეგ ის მიემგზავრება ბათუმს ჯარების ინსპექციისათვის და იქ ერთი კვირა რჩება ... დაბუნდა თუ არა, რას ხედავს? გენერალ გედევანიშვილს სოფელ-სოფელ დაუნაწილებია ჯარები. გენერალი ოდიშელიძე შეეკითხა გენ. გედევანიშვილს: რა მიზეზის გამო არ აღასრულეთ ჩემი განკარგულებანი? მან მიპასუხა – ამბობს გენ. ოდიშელიძე - „ჩვენ ჯერ არ ვიცით, შემოგვევიან რუსები თუ არა და მერმე კიდევ როდის! რაც შეეხება სომეხ მცხოვრებთ, ისინი არ აჯანყდებიან, როდესაც ჩვენი ჯარი განაწილებული იქნება უმთავრეს სოფლებში. ასეთი განაწილება ჩემთვის არის საჭირო, სანამ იარაღს აკყრი მცხოვრებლებს და მერე დავაჯგუფებ ჩემ ჯარს ერთ ადგილზე“.

³⁰ ნ. ჟორდანიას ჩემი წარსული, გვ. 177.

ჩვენ მთავარსარდალს გენ. ოდიშელიძეს მაშინვე უნდა მიეღო ზომები, რომ ასეთი ურჩი გენერალი გადაეყენებინა ... მაგრამ, ჩვენდა საუბედუროდ, იგი ამ მდგომარეობას შეუურიგდა“.³¹

ინფორმაციას იმის შესახებ, რომ ჯარის მცირე რაზმებად დაშლა ოდიშელიძის ნების საწინააღმდეგოდ მოხდა, ნაწილობრივ გიორგი კვინიტაძეც ადასტურებს. „რასაკვირველია, მთავარსარდალს ამ ძალების განლაგება ზუსტად უნდა სცოდნოდა, მითუმეტეს, ჯარი იქ უკვე დიდი ხანია იდგა. თუ ეს განლაგება არ ეჭაშნიკებოდა ან, საერთოდ, არასწორად მიაჩნდა, უნდა ჩარეულიყო და გამოესწორებინა თავისი შეხედულებისამებრ. არ ვიცი, მოხდა თუ არა ამგვარი რამ. კონსტანტინოპოლში გენერალმა ოდიშელიძემ თავის მოხსენებაში განაცხადა, გენერალ ი. გელევანიშვილს მითითებები მივეცი, მაგრამ არ შეასრულაო. ეს მოხსენება არ მომისმენია, რადგან იმ დროს უკვე პარიზში ვიმყოფებოდი.“³²

ვითარების გამოსწორება ვერ ხერხდებოდა. მდგომარეობას ისიც ართულებდა, რომ როგორც გენერალი მაზნიაშვილი იგონებს, გენერალ ოდიშელიძეს გულწრფელად ეგონა, „რომ მართლა მხოლოდ სომხების ურდოები დაგვესხნენ თავს“.³³ ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა აკაკი კვიციანიშვილის ცნობა, რომ „15 თებერვალს ფოილოს კოლონამ შეამჩნია რუსის ჯარების მოძრაობა წითელი ხიდის მიმართულებით. შემჩნეულ იქნა ფოილოს წინააღმდეგ რამდენიმე ბატარეა საომარ პოზიციებზე. კოლონის უფროსი დაელაპარაკა პირდაპირი მავთულით მთავარსარდალს – მტერი ამდამ აუცილებლად გადმოვა შეტევაზე. ნება მოგვეცით ხიდი ავაფეთქოთო. გენერალმა ოდიშელიძემ უპასუხა – ჩვენ ვიმყოფებით მეგობრულ განწყობილებაში საბჭოთა რუსეთთან. დაუშვებელია ჩვენი მხრიდან მტრული მოქმედება. ერიდეთ პროვოკაციას“.³⁴ საქმის რეალური ვითარება არც ქვეყნის პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ იცოდა.³⁵

³¹ ა. კვიციანიშვილი. რუსეთ-საქართველოს ომი, 1921 წელი, გვ. 118.

³² გ. კვინიტაძე. მოგონებები. ტ. II. თბ. 1998, გვ. 42.

³³ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებები. ბათუმი 1990, გვ. 157.

³⁴ ა. კვიციანიშვილი. რუსეთ-საქართველოს ომი, 1921 წელი, გვ. 121: აკაკი კვიციანიშვილის ბატალიონი სწორედ ფოილოს ხიდს იცავდა.

³⁵ 15 თებერვალს დამფუძნებელი კრების დეპუტატების წინაშე გამოსვლისას მთავრობის თავმჯდომარემ, ნოე ჟორდანიამ განაცხადა, „მოქალაქენო! განმეორდა 1918 წლის ამბავი. სომხეთი კვლავ ვერაგულად თავს დაგვესხა... ერევნის ეხლანდელი მთავრობა დღევანდლამდის სდუმს და სცდილობს ქვეყანას ამცნოს, რომ აქ ომი კი არა ადგილობრივი გლეხთა

15 თებერვალს ღამე საგარეო საქმეთა სამინისტროში გაიმართა თათბირი, რომელსაც ესწრებოდნენ: მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიას, მთავარსარდალი გენერალი ილია ოდიშელიძე, გენერალური შტაბის უფროსი გენერალი ალექსანდრე ზაქარიძე, გვარდიის შტაბის უფროსი ვალიკო ჯუღელი, შინაგან საქმეთა მინისტრი ნოე რამიშვილი, გენერალი გიორგი კვინიტაძე, გრიგოლ ლორთქიფანიძე, ბენია ჩხიკვიშვილი და სხვ. შექმნილი მდგომარეობის შესახებ მოხსენება გააკეთეს გენერლებმა ოდიშელიძემ და ზაქარიძემ. მათი ინფორმაცია საკმაოდ ზოგადი იყო. არ იცოდნენ არც შენაერთების ზუსტი ადგილსამყოფელი და არც მათი მდგომარეობა. არსებული ვითარების მიმოხილვისას ერთადერთი რაც გაირკვა იყო ის, რომ გენერალი გელეკანიშვილი ნებართვას ითხოვდა შენაერთები მდ. ხრამის მარცხენა ნაპირზე გადაეყვანა. სარდლობას საბოლოო გადაწყვეტილება ჯერ კიდევ არ ჰქონდა მიღებული. მთავარსარდალი ფიქრობდა, რომ ჯარი მდ. ხრამის სამხრეთითა და შულავერის ჩრდილოეთით გამავალ ხაზზე უნდა გამაგრებულიყო. აღნიშნულ გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებით გენერალი კვინიტაძე წერს, „ტაქტიკურად, ჯარის ამ ხაზზე გადაყვანა აბსურდი იყო. აკადემიაში სწავლის დროს ოფიცერს მომავალ სამხედრო მოქმედებათა ამგვარი გეგმა რომ შემოეთავაზებინა, უმაღლესი გაირიცხებოდა სასწავლებლიდან“. ნოე რამიშვილმა მოსაზრება გამოთქვა, რომ ფოლილოსა და წითელი ხიდების რაიონში შექმნილიყო ძლიერი დაჯგუფება, რომელიც ყაზახის გავლით მოწინააღმდეგეს ზურგში დაარტყამდა. ამ გეგმის განხორციელება შეუძლებელი იყო. ფოილოსა და წითელი ხიდების რაიონში არ არსებობდა სათანადო რაოდენობის ჯარი. ასეთი დაჯგუფება რომც შექმნილიყო, მას მოუწევდა მდ. მტკვრის გადალახვა მაშინ, როდესაც მეორე ნაპირზე მტერი იქნებოდა განლაგებული. გენერალ კვინიტაძის კითხვაზე, თუ რა საშუალებებით უნდა მომხდარიყო ჯარის მიერ

აჯანყებააო. მაშ ვისია ჩვენი ჯარების წინ მდგომი ცხენოსანი და ქვეითი პოლკები, არტილერია და ტყვიისმფრქვეველები? ვინ მოიყვანა სომეხ-რუსების რეგულარული ნაწილები ბორჩალოს მაზრაში?... ერევნიდან ახლავე სთხოვენ რუსეთს შევლას და მფარველობას, მაგრამ ჩვენ გვაქვს ოფიციალური განცხადება რუსეთის წარმომადგენლისა, რომ მოსკოვი ამ საქმეებში არ ერევა, რომ ის გადაჭრით სდგას 7 მაისის ხელშეკრულების ნიშნად. ერევანს დარჩა ერთადერთი ბაქო, სადაც დიდი გავლენით სარგებლობენ საქართველოდან გაქცეული ქართველი ბოლშევიკები, თავისი ხალხისა და ერის აშკარა მოღალატენი, ერევნის ავანტიურის წამქეზებელნი“. მთავრობის თავმჯდომარის ეს სიტყვა ვითარებაში გაურკვეველობისა და პოლიტიკური გულუბრყვილობისა, თუ სიბეცის კლასიკური ნიმუშია.

მდინარის გადალახვა, მთავარსარდალმა უპასუხა, „ერთი ბორანი მაქვსო“. „ერთი ბორანით ჯარს მტკვარზე კი არა, კუკიდან ვერაზე ვერ გადაიყვანო, მითუმეტეს, როდესაც მოპირდაპირე ნაპირი მოწინააღმდეგის ხელშია“, შენიშნა გენერალმა კვინიტაძემ. სხლომაზე კენჭისყრის შედეგად გადაწყდა, რომ ე.წ. „ფოილოს ჯგუფის“ უფროსად გენერალი კვინიტაძე დაენიშნათ, მიუხედავად იმისა, რომ ეს უკანასკნელი ნოე რამიშვილის გეგმის წინააღმდეგი იყო³⁶.

16 თებერვალს წითელი და ფოილოს ხიდების მიმართულებაზე შემოტევა დაიწყო მე-11 არმიის ნაწილებმა. წითელ ხიდთან მდგომმა გურიის ბატალიონის ასეულმა ცხადია სერიოზული წინააღმდეგობის გაწევა ვერ შეძლო. მოწინააღმდეგემ ხიდი დაიკავა და ჯავშანმანქანების მხარდაჭერით შეტევა განაგრძო.

ღიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ფოილოს სარკინიგზო ხიდს. რუსები ცდილობდნენ ხიდი დაეკავებინათ და ქართველებისთვის მისი აფეთქების საშუალება არ მიეცათ. ხიდის დაკავების ოპერაციაში მონაწილეობას იღებდა მე-11 არმიის ხუთი ჯავშანმატარებელი (№7, 94, 5, 77, 61). ქართველი მესანგრეების მიერ წინასწარ დანაღმული იყო ხიდის თავი და იერიშის დაწყებისთანავე ქართველებმა ხიდი ააფეთქეს. საპასუხოდ რუსების ჯავშანმატარებლებმა, სავლელ ბატარებმა და მძიმე არტილერიამ ქართველი გვარდიელების პოზიციების დაბომბვა დაიწყეს. ქართველმა მებრძოლებმა ცოტა უკან დაიხიეს, მოწინააღმდეგის ცეცხლის არეალიდან გამოვიდნენ და საპასუხო ცეცხლი გახსნეს. რუსებმა ორჯერ სცადეს სოფელ კრაგესმანთან ფონის გადმოლახვა, მაგრამ ორივეჯერ უკუქცეულ იქნენ. ასევე ვერ შეძლო მათმა კავალერიამ სოფელ შიხალოდან ფონზე გადასვლა და შეტევის განხორციელება. აქ მათ ზუგდიდის ბატალიონმა გადაუკეტა გზა. მთელი დღის განმავლობაში რუსების მცდელობას, მდინარე გადმოელახათ წარმატება არ მოჰყოლია.³⁷

16 თებერვალსვე დაიწყო შემოტევა ზაქათალის მხრიდან. კახეთში დისლოცირებული მე-6 ათასეულის შენაერთები პატარ-პატარა რაზმებად იყო დაშლილი, ამიტომ მათ მტერს სერიოზული წინააღმდეგობა ვერ გაუწიეს. გენერალი მაზნიაშვილი წერდა, „კახეთის რუქას თუ გადავხედავთ, სამხედრო საქმის ყოვლად უცოდინარი ადამიანისთვისაც კი ცხადი იქნება, რომ საქართველოს არმიის უფროსმა მხედრებმა ამ ფრონტს არ მიაქციეს არავითარი ყუ-

³⁶ გ. კვინიტაძე. მოგონებები. ტ. II, გვ. 45-48.

³⁷ სხვათაშორის ფოილოს ხიდთან ბრძოლაში მონაწილეობდა მე-11 არმიის მე-9 დივიზიის 74-ე პოლკის მე-2 ბატალიონის პოლიტკომი ნიკიტა ხრუშჩოვი

რადლება და ამით მტერს მიეცა საშუალება, გაენადგურებინა იქ დაბანაკებული ჩვენი ჯარის პატარა მზვერავი რაზმები, შემდეგ ჩაეგლო ხელში მთელი კახეთი და უვნებლად მოედწია ტფილისის მიდამოებამდე ჩრდილო-აღმოსავლეთის მხრიდან. ყველა ეს მოხდა რამდენიმე დღის განმავლობაში, მე-ნქვეითი ლეგიონი იბულებული გახდა დაეხია თიანეთისკენ და შემდეგში მტერს ჩაუვარდა ხელში“³⁸

ასეთ კატასტროფულ ვითარებაში, 16 თებერვალს დღის პირველი საათისთვის მთავარსარდალი გენერალი ილია ოდიშელიძე გადაყენებულ იქნა და მისი ადგილი გენერალმა გიორგი კვინიტაძემ დაიკავა. ოდიშელიძე მთავრობის თავმჯდომარის სამხედრო მრჩეველად დაინიშნა.

12-16 თებერვლის ბრძოლებში ქართული შეიარაღებული ძალების მარცხი გამოწვეული იყო რამდენიმე მიზეზით.

შეცდომა იყო დაშვებული ქართული შეიარაღებული ძალების დისლოცირებისას სომხეთისა და აზერბაიჯანის საზღვრებზე, როდესაც ისინი პატარ-პატარა რაზმებად დაშალეს.

1921 წლის დასაწყისისათვის საქართველო ფაქტობრივად ალყაში იყო მოქცეული და მტრის შემოტევა თეორიულად ნებისმიერი მიმართულებიდან იყო მოსალოდნელი. როგორც აკაკი კვიციანიშვილი წერს, „გენერალი ოდიშელიძე შეპყრობილია იმ აზრით, რომ საქართველოს ყოველი მხრიდან შემოესევინა მტრები და ამიტომ ყველა მიმართულებით მიჰყავს ჯარის ნაწილი.“³⁹ კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ, რომ მართლაც ყველა მხრიდან იყო მოსალოდნელი შემოტევა და ჯარის გარკვეული ნაწილები, ალბათ, ყველა მიმართულებით უნდა ყოფილიყო დისლოცირებული. რა თქმა უნდა, პრაქტიკულად, ყველა მხრიდან ერთსა და იმავე დროს მოწინააღმდეგის ერთი და იგივე რაოდენობა არ შემოგვიტევედა. ცხადია, რაღაც მიმართულება იქნებოდა მთავარი და რაღაც, მეორეხარისხოვანი. სწორია სახალხო გვარდიის იმერეთის მე-2 ბატალიონის უფროსი აკაკი კვიციანიშვილი, როდესაც წერს, „ომების ისტორია ნათლად გვომტკიცებს, რომ გამარჯვება მთავარ ფრონტზე ნიშნავს ერის გამარჯვებას ... ეს უკვე კანონად არის მიღებული სტრატეგიაში: თუ მთავარ ფრონტზე გავიმარჯვეთ და მეორეხარისხოვანზე დავმარცხდით, ჩვენ მაინც გამარჯვებული ვრჩებით“.⁴⁰

³⁸ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებები, გვ. 158.

³⁹ ა. კვიციანიშვილი. რუსეთ-საქართველოს ომი, 1921 წელი, გვ. 118.

⁴⁰ ა. კვიციანიშვილი. რუსეთ-საქართველოს ომი, 1921 წელი, გვ. 118

რომელი შეიძლება ყოფილიყო მთავარი ფრონტი 1921 წელს?

მართალია, ქეძალისტების ხელისუფლება ამ დროს ჯერ კიდევ ბერძნებთან ომში იყო ჩაბმული და მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდა⁴¹, მაგრამ მაინც ახორციელებდა სერიოზულ შეტევებს სომხეთის მიმართულებით. სავსებით შესაძლებელი იყო, რომ სომხეთის მერე საქართველოს ჯერიც დამდგარიყო.

საინტერესოა, რომ 1920 წლის ნოემბერ-დეკემბერში საქართველოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობა სწორედ ქეძალისტების მხრიდან ელოდა აგრესიას. განსაკუთრებით როდესაც ყარსის დაიკავების შემდეგ თურქების მიერ განვითარებული შეტევის შედეგად თითქმის გაანადგურდა სომხეთის შეიარაღებული ძალები.

1920 წლის 16 ნოემბერს დაიბეჭდა დამფუძნებელი კრების მოწოდება ქართველი ხალხისადმი - „დაეცა ყარსი ... სომხეთის საუკეთესო სიმაგრე ... სომხეთის უბედურება საფრთხეს უმზადებს საქართველოს თავისუფალ არსებობას. ჩვენი ისტორიული მტერი რომელთაც ქეძალ ფაშა მეთაურობს არ სცნობს ჩვენ მიერ საბჭოთა რუსეთთან დადებულ ხელშეკრულებას, ვერ ურიგდება სამაჰმადიანო საქართველოს ჩვენ საზღვრებში არსებობას, ისინი მოხერხებულ დროს არჩევენ ჩვენზე თავდასხმისთვის. მოსალოდნელია, რომ სომხეთზე გამარჯვებით გათამამებული ქეძალ ფაშა მთელი თავისი ძალდონით ჩვენს შესამუსრავად გამოემშუროს.“⁴²

რაც შეეხება საბჭოთა რუსეთს, შემოჭრის შესაძლო მიმართულებები იყო: გაგრა, დვალეთის უღელტეხილები (მამისონი, როკი და სხვ.), დარიალის ხეობა, კახეთი, წითელი და ფოილოს ხიდები, ე.წ. „ლორეს ნეიტრალური ზონა“.⁴³ თუნდაც მხოლოდ ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობებიდან გამომდინარე ცხადია, რომ გინდა ტაქტიკური და გინდა სტრატეგიული თვალსაზრისით მთავარი იქნებოდა კახეთი, ფოილო-წითელი ხიდებისა და ლორეს მიმართულებები. აქედან შემოსულ მოწინააღმდეგეს დიდი სივრცე ექმნება მანევრირებისათვის და თანაც დარტყმა პირდაპირ დედაქალაქზე ხორციელდება. „მთავარი ფრონტი ჩვენთვის იყო აღმოსავლეთ საქართველო. სხვა ფრონტები

⁴¹ ბერძნების წინააღმდეგ პირველ წარმატებას თურქებმა 1921 წლის 10 იანვარს მიღწიეს ქადაქ ინენიუსთან, თუმცა უპირატესობა მაინც მოწინააღმდეგის მხრეს იყო. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ ზაფხულში ბერძნებმა ახალი დიდი შეტევა წამოიწყეს და 17 ივლისს ესკიშეხირესთან მოწინააღმდეგე დაამარცხეს.

⁴² გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“. №260 1920 წელი.

⁴³ 1921 წელს სწორედ ამ მიმართულებებიდან განხორციელდა აგრესია.

ჩვენთვის იყო მეორეხარისხოვანი. მეორეხარისხოვან ფრონტზე ყურადღება უნდა მიპყრობილიყო იმ პირობით, თუ იქით ჯარების გაგზავნა არ დაასუსტებდა მთავარ ჩვენ ფრონტს“.⁴⁴ აკაკი კვიციანიშვილის ინფორმაციით, 110 კილომეტრის სიგრძის ფრონტს (ჯალალ-ოღლიდან ფოილოს ხილამდე) 18-19 ბატალიონი იცავდა.⁴⁵ იმ დროს არსებული ვითარების გათვალისწინებით საუკეთესო შემთხვევაში ეს 10-12 ათასი კაცია. რა თქმა უნდა, ცოტაა. კახეთის მიმართულებას მე-ნ ათასეული იცავდა, რაც ასევე არა საკმარისი იყო. სხვა საკითხია, რომ რეალურად ამ მიმართულებებზე დისლოცირებული ძალების რაოდენობის მკვეთრი გაზრდა, უბრალოდ შეუძლებელი იყო რესურსების არარსებობის გამო. თუმცა ამ მიმართულებით შესაძლებლობის მაქსიმუმი არ გაკეთებულა და ეს სარდლობის შეცდომა იყო.

ჯალალ-ოღლიდან ფოილომდე არსებული ძალების უკეთ განლაგების შემთხვევაში შესაძლებელი იყო წარმატებული თავდაცვითი ბრძოლის წარმოება.

აკაკი კვიციანიშვილი მიმოიხილავს რა ოდიშელიძის მიერ, ემიგრაციაში წასვლის შემდეგ სტამბულში გაკეთებულ მოხსენებას 1921 წლის ომის შესახებ, წერს „თვით გენერალ ოდიშელიძის მოხსენებაში ვხედავთ, რომ მან გაშლა-დაჯგუფება მოახდინა არა სწორად. იგი ლაპარაკობს – რომ დროზე მოსულიყვნენ მე-10 და მე-4 ქვეითი ათასეულები შიხინსა და სადახლოს, „ლოყლაპიობას“ ლიკვიდაცია გაუკეთდებოდაო. გენ. ოდიშელიძის აზრი ჩვენი ჯარის მოქმედებაზე სწორია, მაგრამ ამ აზრის გატარებაში ის სრულიად არ იჩენს სათანადო ენერჯიას“.⁴⁶

ილია ოდიშელიძეს ჯერ გენერალი სოსო გედევანიშვილი უნდა მოეხსენა და შემდეგ მისი უაზრო ბრძანება გაეუქმებინა. ეს არ გაკეთდა. ჩვენი აზრით, მთავარსარდალი მოერიდა კონფლიქტს სოსო გედევანიშვილის მფარველ თუ მეგობარ პარტიულ მოღვაწეებთან⁴⁷. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ

⁴⁴ ა. კვიციანიშვილი. რუსეთ-საქართველოს ომი, 1921 წელი, გვ. 118.

⁴⁵ ა. კვიციანიშვილი. რუსეთ-საქართველოს ომი, 1921 წელი, გვ. 119.

⁴⁶ ა. კვიციანიშვილი. რუსეთ-საქართველოს ომი, 1921 წელი, გვ. 118.

⁴⁷ ქართულ არმიაში მსახურობდნენ ძმები გედევანიშვილები, ალექსანდრე და იოსები (სოსო), ყოფილი სოციალისტ-ფედერალისტი. ალექსანდრე 1918 წელს საქართველო-სომხეთის ომის დროს ქართული შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალი, ხოლო შემდეგ სამხედრო მინისტრის მოადგილე იყო. სოსო კი 1920 წელს II ბრიგადას მეთაურობდა და იმავე წლის ბოლოს სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტის უფროსადაც დაინიშნა. ა. კვიციანიშვილი წერს, რომ მისი დანიშვნა იყო „შეცდომა გენერალ ოდიშელიძის“.

სოსო გედევანიშვილის ძმა გენერალ მაიორი ალექსანდრე გედევანიშვილი 1919 წლიდან მოყოლებული სამხედრო მინისტრის მოადგილე იყო.

სამხედრო მოქმედებების დაწყებისას სარდლობამ სწორად ვერ შეაფასა შექმნილი ვითარება, ვერ შეძლო სიტუაციის მართებულად გაანალიზება და შეცდომები დაუშვა საჯარისო ნაწილების მართვაში. როგორც უკვე ზევით აღვნიშნეთ, მთავარსარდალს ეგონა, რომ მხოლოდ საბჭოთა სომხეთი გვიტევედა და საბჭოთა რუსეთი ამ ომში არ ჩაებმებოდა. ცხადია, ეს მიდგომა ქვეყნის უმაღლესი პოლიტიკური მოღვაწეების პოზიციითაც იყო ნასაზრდოები.

რადგან სარდლობამ ჩათვალა, რომ ომი მხოლოდ საბჭოთა სომხეთთან მიმდინარეობდა, საომარი მოქმედებების დაწყებისთანავე არ მოახდინა ჯარების გამოძახება ქვეყნის შიდა რაიონებიდან. ცხადია, ესეც შეცდომა იყო.

რადგან ჯარები არ გამოიძახეს შიდა რეგიონებიდან, ამიტომ ბრძოლაში ჩააბეს აზერბაიჯანის საზღვრის მახლობლად მყოფი შენაერთები (გენერალ ჯიჯიხიას დაჯგუფების გაგზავნა აირუმის მიმართულებით), რამაც წითელ ხილთან პოზიციების მნიშვნელოვანი შესუსტება გამოიწვია და ეს მიმართულება, საიდანაც ძირითადი დარტყმა განხორციელდა,⁴⁸ ფაქტობრივად, დაუცველი დარჩა.

ზემოთ ჩამოთვლილ შეცდომებზე პასუხისმგებლობა, ცხადია, მთავარსარდალს გენერალ ილია ოდიშელიძეს ეკისრება.

საინტერესოა, ეს შეცდომები მთავარსარდლის არაპროფესიონალიზმმა განაპირობა თუ სხვა მიზეზებმა.

ვნახოთ თუ როგორ აფასებდნენ ილია ოდიშელიძეს მისი თანამედროვენი.

სა, გენერალური შტაბის უფროსის გენერალ ზაქარიადისა. შეცდომა ის იყო, რომ დანიშნეს სრულებით გამოუცდელი ომში, დიდი შენაერთების ხელმძღვანელად კაცი, რომელიც „პოლიტიკური გენერალი“ იყო მხოლოდ“. რ. გაბაშვილი აღნიშნავს, რომ სოსო გედევანიშვილმა გენერლობა მხოლოდ პარტიული ერთგულების გამო მიიღო. იგივე აზრს იმეორებს ა. ჩხეიძეც და ამატებს, რომ სოსო გედევანიშვილი 12-15 წელი ჯარის გარეშედ იმყოფებოდა შტაბს-კაპიტანის ხარისხში და შეიძლება ითქვას, სამხედრო პირი აღარ იყო. სოსო გედევანიშვილს გენერლობა 1918 წელს მიენიჭა.

⁴⁸ 16 თებერვალს წითელი ხიდის დაკარგვამ უმძიმეს ვითარებაში ჩააგდო ამ დროისათვის მდ. ხრამის მარცხენა ნაპირზე გამაგრებული სუმბათაშვილისა და ჯიჯიხიას ნაწილები. ამ მიმართულებიდან შემოსული მტერი ქართულ შენაერთებს მარცხენა ფლანგზე და ზურგში მოექცა. მდ. ხრამზე მდგომი ნაწილები იძულებული გახდნენ სარდარასაკენ (მარნეული) დაეხიათ უკან.

გენერალ გიორგი მაზნიაშვილის აზრით, ოდიშელიძის შეცვლა შეცდომა იყო. აი რას წერს იგი თავის მოგონებებში: „ეს იყო დიდი და გამოუსწორებელი შეცდომა მთავრობისა. ქართველ ყველა გენერალში ოდიშელიძე თვალსაჩინოდ ირჩეოდა, უმაღლეს სარდლობაში, მას ჰქონდა დიდი მხედრული და ადმინისტრაციული სტაჟი. ევროპის უდიდესი ომის დროს გენერალმა ოდიშელიძემ მიიპყრო განსაკუთრებული ყურადღება რუსეთის ჯარების მთავარი შტაბისა. ომის დასაწყისში, ჩვენ ვხედავთ მას 1-ლი არმიის შტაბის უფროსის თანამდებობაზე, ომის მეორე პერიოდში ოდიშელიძე ინიშნება მე-15 კორპუსის უფროსად და შემდეგ მოკლე ხნის განმავლობაში კავკასიის არმიის უფროსად. აი ასეთ კაცს მთავრობა სცვლის გაჩაღებული ომის დროს და ინიშნავს ისეთ პირს, რომელიც სამხედრო სტაჟით მეტად ჩამორჩება ოდიშელიძეს. უახლოესი ამბების განვითარებამ დაუმტკიცა მთავრობას მისი შეცდომა“. მაზნიაშვილის აზრით, ამ ცვლილების მიზეზი დამფუძნებელი კრების წევრ ეროვნულ-დემოკრატიკა ერთი ნაწილის ზეგავლენა იყო.⁴⁹

ეროვნულ-დემოკრატიკა ნაწილი მართლაც უარყოფითად იყო განწყობილი გენერალ ოდიშელიძის მიმართ. რ. გაბაშვილი წერდა, „**ოდიშელიძე რუსული მასშტაბით კარგი და მცოდნე ლენერალი იყო:** (საუკეთესო კორპუსის „ჰკამანდირობდა“), მაგრამ უნებისყოფო და პატარა საქართველოსათვის სრულიად გამოუსადეგარი“,⁵⁰ თუმცა მთავარსარდლის შეცვლის საკითხში ეროვნულ-დემოკრატებს არავითარი როლი არ უთამაშიათ. სოციალ-დემოკრატები თითქმის არასდროს არ იზიარებდნენ პოლიტიკურ ოპონენტთა შეხედულებებს და არც ამჯერად გაუთვალისწინებიათ ვინმეს რჩევა თუ მოსაზრება. ოდიშელიძის შეცვლა თავად შექმნილმა ვითარებამ მოითხოვა.

თუ როგორ ახასიათებდა გენერალ ოდიშელიძეს გენერალი მაზნიაშვილი, ზემოთ ვნახეთ. მაგრამ იგივე მაზნიაშვილი კახეთის მიმართულებით შექმნილი ვითარების ანალიზისას პასუხისმგებლობას სრულიად მართებულად აკისრებს „საქართველოს არმიის უფროს მხედრებს“. ვინ უნდა ვიგულისხმობთ „საქართველოს არმიის უფროს მხედრებს“ შორის, თუ არა, პირველ რიგში, გენერალი ოდიშელიძე და შტაბის უფროსი გენერალი ზაქარიაძე⁵¹.

⁴⁹ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებები, გვ. 158-159.

⁵⁰ რ. გაბაშვილი. მოგონებანი. „დაბრუნება“. ტ. III. თბ. 1992.

⁵¹ ალექსანდრე ზაქარიაძე რუსეთ-იაპონიისა და I მსოფლიო ომებში მონაწილეობდა. დაჯილდოებული იყო წმ. გიორგის ორდენით და ოქროს ხმლით. 1919 წელს მიენიჭა გენერლობა. ემიგრაციაში წასვლის შემდეგ მსახურობდა პოლონეთის არმიაში. 1927 წელს გახდა პოლონეთის არმიის გენერალი (М. Гогитидзе. Грузинский Генералитет. Киев. 2001, გვ. 94).

ოდიშელიძეს დადებითად ახასიათებდა გენერალი კვინიტაძეც. თავის მოგონებებში კვინიტაძე წერს, რომ როდესაც ომის დაწყების ამბავი გავიგე, მაინც შედარებით მშვიდად ვგრძნობდი თავსო, რადგან, „სამი წლის მანძილზე მივეჩვიე, რომ ყოველთვის მარცხით ვიწყებდით, შემდეგ კი მდგომარეობას ვასწორებდით... მითუმეტეს, რომ ომისთვის ნოემბრიდან ემზადებოდნენ და **ჯარს სათავეში ისეთი მცოდნე მებრძოლი ედგა, როგორც გენერალი ოდიშელიძე გახლდათ.** მჯეროდა, რომ მან ყველაფერი გაითვალისწინა და ამ მარცხს ის საშინელი შედეგი არ მოჰყვებოდა, რაც სინამდვილეში მოხდა“.⁵²

ოდიშელიძის მოღვაწეობის შეფასებას იძლევა პოლკოვნიკი ვალერიან თევზაძეც, „**გამოცდილი გენერალი,** ყოფილი კავკასიის ფრონტის უფროსის თანაშემწე. მისი წამოწყებები ომის დაწყების დღიდანვე არ იყო სწორი და ახლა დაჟინებით გამოჩნდა. გაება მდგომარეობის გამორკვევასა და ცალ-ცალკე მოქმედებაში შემოსულ მტერთან, სათანადოდ არ შეაფასა მოქმედება სადახლოს მიმარულებით, ეს კი დიდ საფრთხეს ნიშნავდა თბილისისთვის. აკლდა მომთხოვნელობა ცალ-ცალკე უფროსებისადმი და თვით გენერალ გედევანიშვილისადმი, რომელიც პასუხისმგებელი იყო სადახლოსა და ბორჩალოს რაიონში შექმნილი მდგომარეობისა. დაკმაყოფილდა ადგილობრივი ნაწილებით მტრის განდევნის მოთხოვნით. მოქმედება წარმოებდა პატარ-პატარა ნაწილებით და ხშირად უშედეგოდ“.⁵³

ძალიან უარყოფითად ახასიათებდა ილია ოდიშელიძეს ნოე ჟორდანიას და აღნიშნავდა, რომ ყოველთვის სურდა მისი გადაყენება. ასეთ ვითარებაში გაურკვეველია, თუ რა მიზანს ისახავდა ნოე ჟორდანიას, როდესაც ოდიშელიძე საკუთარ სამხედრო მრჩეველად დანიშნა. ნოე ჟორდანიას წერს, რომ პირველი უთანხმოება ილია ოდიშელიძესთან 1917 წლის ბოლოს მოუვიდა, როდესაც გენერალი ამიერკავკასიის რესპუბლიკის სამხედრო მინისტრის თანაშემწე იყო. ჟორდანიას მიუტანეს სამხედრო მინისტრის თანაშემწის და „ფაქტობრივად სამხედრო მინისტრის ოდიშელიძის ბრძანება სომხებისათვის 13 000 თოფის გადაცემის შესახებ ... გადავაბრუნე ოდიშელიძის ბრძანება და დავაწერე: უარი ეთქვას ... ამ ინციდენტის შემდეგ ოდიშელიძეზე გული გამიტყდა. აშკარა იყო, რომ მომხდარმა ამბებმა ის მოშალა და დაარეტიანა, რომ აღარ იცოდა რას შეებოდა. მაგრამ, სამწუხაროდ, იმდენი მფარველი აღმოუჩნდა ჩვენს პარტიაში, რომ ადგილიდან ვერ დავძარი. სამაგიეროდ მისას

⁵² გ. კვინიტაძე. მოგონებები, გვ. 44.

⁵³ ვ. თევზაძე. ქართველი ოფიცრის ჩანაწერები. თბ. 1990, გვ. 45.

არას ვიგონებდი და არც ვეკავშირებოდი. რით დაიმსახურა ნღობა? ერთადერთი გზით – ყველა ცნობილ პოლიტიკურ მოღვაწეს ფეხქვეშ ეგებოდა, რასაც ეტყოდნენ, მაშინვე ადასტურებდა. თავისი აზრი არავითარ საკითხზე არ ჰქონდა, სხვებისას იმეორებდა და ამიტომ ხმა გაუვარდა – ერთადერთი ღენერალია რევოლუციის მომხრეო! გაიკეთა რა ასე სახელი, მთელი სამხედრო საქმეების აწყობა მიაწება პოლოტიკოსებისაგან შემდგარ სამხედრო კომისიას“.⁵⁴

უარყოფითი დამოკიდებულება ოდიშელიძისადმი ჟორდანიას არც 1921 წლის 16 თებერვალს დაუმაღლავს გენერალ კვინიტაძესთან საუბრისას. აი რას წერს გიორგი კვინიტაძე: „გენერალ ოდიშელიძეზე საუბრისას მთავრობის თამჯდომარემ იგი უარყოფითად დაახასიათა. ვ. ჯუღელმაც იგივე აზრი გამოთქვა ... ჯერ კიდევ ზამთარში ა. ჩხენკელისაგან იგივე მოვისმინე. ახლა მთავრობისა და გვარდიის მეთაურებიც ამასვე იმეორებდნენ. მთავრობის თამჯდომარეს მივუბრუნდი: მითხარით ასეთი შთაბეჭდილება ახლა დღეს შეგქმნათ? არა – მომიგო მან – მასზე ყოველთვის ამ აზრისა ვიყავი. მოთმინება დავკარგე და ჩვეული პირდაპირობით შევუტეე, ასეთ შემთხვევაში ეს თქვენი მხრიდან სამშობლოს დალატია. თქვენ, მთავრობის თამჯდომარემ, როგორ დანიშნეთ იგი ასეთ საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე, როდესაც მასზე უარყოფითი წარმოდგენა გქონდათ-მეთქი. იგი გაჩუმიდა.“ კვინიტაძის აზრით, „მმართველებმა მთავარსარდლის თანამდებობაზე შეგნებულად მოიწვიეს გენერალი ოდიშელიძე მაშინ, როდესაც სრულიად არ სწამდათ მისი, როგორც ჯარის ხელმძღვანელისა ...თუ კონსტანტინოპოლში გენერალ ოდიშელიძის აღიარებასაც გავითვალისწინებთ, რომ მას ამ პარტიაში სამარცხვინო მდგომარეობა ეკავა, მაშინ იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ ეს ორი მხარის უსიტყვო შეთანხმება ყოფილა. ერთი მხარე მეორეს ხელს აფარებდა და ხალხს ჭეშმარიტებას უმაღავდა. მმართველები სამშობლოზე არ ფიქრობდნენ. უბედურების შემთხვევაში ერის წინაშე თავს იმით გაიმართლებდნენ, რომ ხელისუფლებაში ყველაზე ავტორიტეტული გენერალი მიიწვიეს.“⁵⁵

საინტერესოა, რომ ნოე ჟორდანიას მიხედვით, კვინიტაძემ „შეხვედრისთანავე დაიწყო თავდასხმა უმთავრესად ოდიშელიძეზე, უწოდა მეტად უზრდელი სახელი, გადავიდა სხვებზე, გამოდიოდა რომ არავინ არაფრათ არ ვარგა“⁵⁶.

⁵⁴ ნ. ჟორდანიას. ჩემი წარსული, გვ. 121.

⁵⁵ გ. კვინიტაძე. მოგონებები, გვ. 48-49.

⁵⁶ ნ. ჟორდანიას. ჩემი წარსული, გვ. 177.

ზოგადად, მემუარები საკმაოდ ტენდენციური წყაროა და მისი გამოყენებისას სიფრთხილეა საჭირო. ჩვენთვის ცხადია, რომ ჟორდანია ძალიან ტენდენციურია გენერალ ოდიშელიძესთან მიმართებით. ასეთი რა მფარველები ჰყავდა ილია ოდიშელიძეს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში, რომ მუდმივად უმაღლეს სამხედრო პოსტებზე იყო? საინტერესოა, მთავრობის თავმჯდომარის სამხედრო მრჩეველად მისი დანიშვნაც ამ „მფარველების“ დამსახურება იყო?

თუ მთავრობის თავმჯდომარის ძალიან ტენდენციურ და წინააღმდეგობებით აღსავსე გამონათქვამებს არ ჩავთვლით, სხვა ყველა აღიარებდა ილია ოდიშელიძის ცოდნასა და პროფესიონალიზმს. რაც ძალიან მნიშვნელოვანია, გიორგი მაზნიაშვილი და გიორგი კვინიტაძე, ორი საუკეთესო ქართველი გენერალი, რომელთა სახელსაც უკავშირდება 1918-1920 წლებში ქართული შეიარაღებული ძალების მიერ მოპოვებული თითქმის ყველა გამარჯვება, მაღალ შეფასებას აძლევენ გენერალ ოდიშელიძეს. ილია ოდიშელიძის ბიოგრაფიაც იმას მოწმობს, რომ იგი მაღალი დონის პროფესიონალი იყო. მიუხედავად ამისა გასაოცარ ფაქტად რჩება, რომ ქართული ჯარის მთავარსარდლის პოსტზე ყოფნის დროს გენერალმა ილია ოდიშელიძემ სერიოზული შეცდომები დაუშვა.

ჩვენი აზრით, ამ შეცდომების ერთ-ერთი მიზეზი იმ დროს ქვეყანაში არსებულ ვითარებაშიც უნდა ვეძებოთ. მთავარსარდლის შიში, რომ შემოტევა შესაძლოა რამდენიმე მხრიდან განხორციელებულიყო, უსაფუძვლო არ იყო. ამიტომ „ჯარების გაგზავნა ყველა მიმართულებით“ ლოგიკას მოკლებული არ იყო. სავარაუდოდ, ილია ოდიშელიძეზე გავლენას ახდენდა ქვეყნის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის პოზიცია. კერძოდ, ქემალისტების მხრიდან მოსალოდნელი საფრთხე და ნღობა საბჭოთა რუსეთის ერთგულებისა 1920 წლის 7 მაისს დადებული ხელშეკრულებისადმი. როგორც შედეგი - მოლოდინი სამხედრო შეტაკებისა ქემალისტებთან და სრული გამორიცხვა ომისა საბჭოთა რუსეთთან. საბჭოთა რუსეთთან შეტაკებას არც სომხეთის გასაბჭოების მერე ვარაუდობდნენ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერები.

ყურადღებას იქცევს ორი გამონათქვამი: რევაზ გაბაშვილის – ოდიშელიძე იყო „უნებისყოფი და პატარა საქართველოსათვის სრულიად გამოუსადეგარი“ და ნოე ჟორდანიას ფრაზა, რომ გენერალმა „მთელი სამხედრო საქმეების აწყობა მიანება პოლოტიკოსებისაგან შემდგარ სამხედრო კომისიას“. ჩვენი აზრით, ეს მიუთითებს გენერალ ოდიშელიძის მიერ დაშვებულ უმთავ-

რეს შეცდომაზე – გენერალი ცდილობდა საერთო ენა გამოენახა საცილ-დემოკრატიკობთან, რომლებიც ბოლომდე არასდროს ენდობოდნენ ქართველ გენერლებსა და ოფიცრებს. საერთო ენის გამონახვა კი ოდიშელიძეს აიძულებდა კომპრომისებზე წასულიყო, პოლიტიკოსთა გუნება-განწყობილება გაეთვალისწინებინა, გადაწყვეტილების მიღებისას პოლიტიკოსთა ფაქტორებზეც ეფიქრა.

რაც არ უნდა ვივარაუდოთ, ცხადია, რომ პასუხისმგებლობა 12-16 თებერვალს განცდილ მარცხზე გენერალ ილია ოდიშელიძეს ეკისრება, თუმცა ეს სრულიად არ გამორიცხავს მის მაღალ პროფესიონალიზმს.

ილია ოდიშელიძემ თავისი ცოდნა და გამოცდილება კიდევ ერთხელ დაადასტურა 24 თებერვალს, მთავრსარდალ კვინიტაძესთან გამართულ თათბირზე. აქ გენერალმა ოდიშელიძემ შექმნილი ვითარების ანალიზი გააკეთა და სამომავლო მოქმედების მიმართულებებიც დასახა.

24 თებერვალს, საღამოს 9 საათისთვის გენერალმა კვინიტაძემ თბილისის დატოვების გადაწყვეტილება მიიღო და ამის შესახებ მასთან შტაბში მყოფ ნოე ჟორდანიას აცნობა. თუ რა მოხდა მთავრსარდალის მიერ საკუთარი გადაწყვეტილების განცხადების შემდეგ, ნოე ჟორდანიას ადიუტანტი კოტე იმნაძე აღწერს: „ამ დროს კუთხეში მჯდომი ღენ. ოდიშელიძე ადგა და მიუახლოვდა მაგიდას შემდეგი სიტყვებით – ნება მიბოძეთ, ბატონო, გამოვსოქვა ჩემი აზრი... მან დაახლოებით შემდეგი სოქვა – ყოვლად დაუშვებლად მიმაჩნია უკან დახევა, რადგანაც მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, თუ რა ფსიქოლოგიურ გამოძახილს ჰპოვებს ეს ნაბიჯი ჩვენს გამარჯვებულ ჯარში. მე ვფიქრობ, მცხეთაში არც ერთი ჯარისკაცი არ გაჩერდება. ამიტომ, თუ ხსნა გვიწერია, ხსნა ისევ იქ არის, იმ პოზიციებზე, რომელიც ჯარს უკავია... როგორ შეიძლება ისეთი დიდი გამარჯვება, რომელიც მთავრსარდალმა იგემა თბილისთან, უკანახევით სასწორზე დაიღოს, პირიქით, მე მის ადგილზე გადავიღოდი შეტევაზე... და შეტევაზე არა საერთო ხაზით, არამედ ერთგვარი პარტიზანული წესით – განაგრძობდა ოდიშელიძე – პარტიზანული შეტევით, რომ მტერს მოსვენება არ მიეცეს... მანამ, სანამ დაუძლურებული და საკმაოდ შელახული მტერი სავსებით არ მოტყდება. ამავე დროს მოგვისწერებს მოხალისეთა ის ორი ათასეული, რომელიც იმერეთიდან დაძრულა⁵⁷. ისიც უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომ მტერსაც არ ჰყავს რეზერვი და არც შესაძლებლობა დამხმარე ძალების მოშველიებისა. და ბოლოს შეტევაზე

⁵⁷ გასათვალისწინებელია, რომ ამავე დროს ახალციხიდან მოდიოდა მე-11 და მე-12 ათასეულები.

გადასვლა საერთო ხაზით მტრის სავესებით განადგურებისათვის... თუ სხვა რამ არ გვიწერია, მე ვფიქრობ, უმჯობესია თბილისის წინ სასახელოდ დავიხოცოთო. მთავრობის თავმჯდომარე შეეკითხა ლენ. ოდიშელიძეს: აქვს თუ არა მთავარსარდალს უფლება, პირადი გადაწყვეტილებით გადადგას ასეთი საპასუხისმგებლო ნაბიჯი? მთავარსარდალის საომარ სტრატეგიულ განკარგულებაში ვერავინ ჩაერევა – მიუგო ლენ. ოდიშელიძემ. ამ განმარტების შემდეგ ნოე ჟორდანიამ დასტოვა შტაბი და ჩემი თანხლებით გაემართა სასახლისაკენ⁵⁸.

ილია ოდიშელიძემ, ერთადერთმა, წინააღმდეგობა გაუწია მთავარსარდალს და არ დაეთანხმა თბილისის დატოვების გადაწყვეტილებას (კვინიტაძის გადაწყვეტილებას არც გენერლები მაზნიაშვილი, ჯიჯიხია, ანდრონიკაშვილი იზიარებდნენ, მაგრამ მათ არ ჰქონდათ საშუალება თავისი მოსაზრება მთავარსარდალისთვის გაეცნოთ).

მოვლენათა შემდგომმა განვითარებამ აჩვენა, რომ გენერალი ილია ოდიშელიძე მართალი იყო.

1921 წლის 17 მარტს ილია ოდიშელიძემაც დატოვა სამშობლო. ის სტამბულში დარჩა და სხვათა მსგავსად საფრანგეთში არ წასულა. სტამბულში ყოფნის დროს მან ვრცელი მოხსენება წაიკითხა 1921 წლის ომის შესახებ. გენერალი ილია ოდიშელიძე სტამბულშივე გარდაიცვალა. ზუსტი თარიღი უცნობია, სავარაუდოდ 1925 წელს.

გენერალი ილია ოდიშელიძე იმ ქართველ პატრიოტთა რიგს მიეკუთვნება, რომლებიც საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის არსებობის პირველიდან უკანასკნელ დღემდე სამშობლოს სამსახურში იდგნენ და მზად იყვნენ სიცოცხლეს შეეწირათ საქართველოს კეთილდღეობისათვის. ილია ოდიშელიძე ნამდვილად იმსახურებს, რომ თბილისში მისი სახელობის ქუჩა არსებობდეს.

⁵⁸ ლ. თოიძე. ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც. თბ. 1991, გვ 104-106.



ჩრდილოეთის ფრონტის სარდლობა: (მარცხნიდან მარჯვნივ სხედან) ფრონტის შტაბის უფროსი ინფანტერიის გენერალი დანილოვი, 1-ლი არმიის სარდალი კავალერიის გენერალი ლიტვინოვი, მთავარსარდალი გენერალ-ადიუტანტი რუზსკი, მე-12 არმიის სარდალი ინფანტერიის გენერალი რადკო-დმიტრევი, მე-5 არმიის სარდალი კავალერიის გენერალი დრაგომიროვი, (დგანან) ფრონტის გენერალ-კვარტირმაისტერი გენერალ-მაიორი ბოლდირევი, 1-ლი არმიის შტაბის უფროსი გენერალ-ლეიტენანტი ოდიშელიძე, მე-12 არმიის შტაბის უფროსი გენერალ-ლეიტენანტი ბელიაევი, მე-5 არმიის შტაბის უფროსი გენერალ-ლეიტენანტი მილერი. 1916 წლის ბოლო

მიხეილ ბახტაძე. გენერალ-ლეიტენანტი ილია ოდიშელიძე

დანართი №1

ქართული ჯარის შემადგენლობა და რაოდენობა, გენერალური შტაბის მონაცემებით, 1920 წლის 25 აგვისტოსათვის.

	სიითი შემადგენლობა	სახეზე იყო
I ბრიგადა. შტაბი	73	54
1-ლი ათასეული	4085	2034
მე-2 ათასეული	1967	1922
მე-3 ათასეული	2111	1534
მე-4 ათასეული	1812	1424
1-ლი საარტილერიო დივიზიონი	771	684
	10819	7652
II ბრიგადა. შტაბი	42	31
მე-5 ათასეული	3236	1920
მე-6 ათასეული	3605	2225
მე-7 ათასეული	3131	1563
მე-8 ათასეული	1509	1297
მე-2 საარტილერიო დივიზიონი	596	567
	12119	7603
III ბრიგადა. შტაბი	29	14
მე-9 ათასეული	1828	1612
მე-10 ათასეული	2059	1582
მე-11 ათასეული	1815	1308
მე-12 ათასეული	1683	865
მე-3 საარტილერიო დივიზიონი	811	586
	8225	5967
საარმიო არტილერია	537	379
სადარაჯო ათასეული	926	658

საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. VII

სანაპირო ათასეული	3025	2418
მესანგრეთა ათასეული	638	207
საავიაციო რაზმი	189	172
ავტო-რაზმი	299	298
რადიო-რაზმი	197	119
ცხენოსანი რაზმი	693	418
	37667	25891

დანართი №2

საბჭოთა რუსეთის დაზვერვის მიერ მოპოვებული ინფორმაცია საქართველოს შეიარაღებული ძალების შესახებ 1920 წლის ზაფხულის მდგომარეობით

სამხედრო ნაწილის დასახელება	ათასეული	ასეული	ესკადრონი	ხიშტი	ხმალი	ტყვიამფრექვევი	სამთო ზარბაზანი	მსობუქნი/საკველე ზარბაზანი	პაუბიკა
შვედითა ნაწილები									
I ბრიგადა									
1-ლი ათასეული.	1	5	-	550/850 (არასამწყვობრო)	-	22	-	-	-
1-ლი საარტილერიო დივიზიონი	-	-	-	400/ 600	-	6	8	4	-
ერთ ბრიგადაში	4	20	-	2600/ 4000	-	94	8	4	-
სამივე ბრიგადაში	12	60	-	7800/ 12000	-	282	24	12	-
არტილერია									
საარტილერიო დივიზიონი	-	-	-	400/ 600	-	6	4	4	4
კავალერია									
საკავალერიო პოლკი	-	-	4	-	700	6	-	-	-
ქართულ-	-	-	2	-	300	6	-	-	-

მიხეილ ბახტაძე. გენერალ-ლეიტენანტი ილია ოდიშელიძე

მუსლიმური დივიზიონი									
საინჟინრო-ტექნიკური ნაწილები									
მესანგრეთა ათასეული	1	4	-	800/ 1000	-	-	-	-	-
საავტომობილო ასეული	-	1	-	200	-	-	-	-	-
საავიაციო ასეული	-	1	-	200	-	-	-	-	-
რადიო-სატელეგრაფო ასეული	-	1	-	100	-	-	-	-	-
სამხედრო სკოლა	-	2	-	600/ 800	-	12	-	-	-
სახალხო გზარდია									
ქვეითთა 16 ბატალიონი	16	80	-	16000	-	364	-	-	-
საარტილერიო ბრიგადა	-	-	-	-	-	8	12	12	-
ცხენოსანი დივიზიონი	-	-	2	-	300	6	-	-	-
4 ჯავშანმატარებელი	-	-	-	-	-	40	-	6	-
სასაზღვრო დაცვა									
6 რაზმი	6	18	-	3600	1800	-	-	-	-
სადარაჯო ნაწილები									
თბილისისა და ქუთაისის ბატალიონები	2	6	-	600	-	-	-	-	-
სულ	37	173	8	29800/ 35100	3100	730	40	36	4
საგანგებო რაზმი	-	-	-	1000	-	-	-	-	-
დასახლებული პუნქტების მილიცია	-	-	-	12000	-	-	-	-	-

Mikheil Bakhtadze

LIEUTENANT-GENERAL ILIA ODISHELIDZE

Summary

Ilia Odishelidze was born in 1865, on the 25th of March. He graduated from Cadets' Corpus in Tbilisi and continued studying at Alexander III Moscow Military Academy.

In 1891-1894 he was studying at the General Staff Academy.

In 1897-1904 Odishelidze served in the Baltics; in 1904-1909 – in Far East and took part in the Russo-Japanese war. In 1909-1914 he served in Middle Asia.

In 1910 Odishelidze was raised to the rank of major-general.

On the 11th of October, 1914, he received the rank of lieutenant-general and was sent to the front of World War I. During World War I, he was chief of staff, 1st army.

In October 1917 Odishelidze was appointed as commander-in-chief of the army in the Caucasus.

He was deputy military minister of Democratic Republic of Georgia. Odishelidze was military expert in the Georgian delegation sent to the Paris Conference.

From 13th of December, 1920, to the 16th of February, 1921, Odishelidze was commander-in-chief of the Georgian army.

Only Odishelidze protested against the command of February 24th, 1921, to leave Tbilisi. On the 17th of March Ilia Odishelidze left his home country. He died in Istanbul, probably in 1925.